

Τα 60 χρόνια από το θάνατο του Αλβέρτου Αϊνστάιν (1879-1955), που θα γιορταστούν φέτος, είναι μια καλή ευκαιρία για να θυμηθούμε ή να ανακαλύψουμε τον πολιτικό Αϊνστάιν που επιμελώς μας κρύβουν. Και σίγουρα, δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος να γνωρίσουμε αυτόν τον «άλλο» Αϊνστάιν παρά ακούγοντάς τον να μας μιλάει με τα δικά του λόγια για το περισσότερο παρά ποτέ επίκαιρο ζήτημα... «γιατί σοσιαλισμός;». Και όπως γράφαμε πριν από ακριβώς 10 χρόνια, όταν μεταφράζαμε και δημοσιεύαμε μεγάλα αποσπάσματα αυτού του

ιστορικού κειμένου του μεγάλου Αλβέρτου:

«Όμως, προσοχή: θα ήταν λάθος να αντιμετωπίσουμε αυτό το κείμενο απλώς σαν κάτι το «αξιοπερίεργο», π.χ. σαν απόδειξη της πολυεδρικής (αναγεννησιακής) προσωπικότητας ενός μεγάλου επιστήμονα που τολμάει να μπαίνει σε «ξένα χωράφια». Στην πραγματικότητα, πρόκειται για ένα κείμενο που, γραμμένο για το πρώτο τεύχος της αριστερής επιθεώρησης Monthly Review, αποκαλύπτει έναν Αϊνστάιν όχι μόνο βαθύ και τρομερά επίκαιρο στοχαστή των σημερινών προβλημάτων της ανθρωπότητας αλλά και μαχόμενο αντιγραφειοκράτη, δηλαδή αντισταλινικό κομμουνιστή. Στον προσεκτικό αναγνώστη να κρίνει και να βγάλει τα συμπεράσματά του...»

Γιώργος Μητραλιάς

ΓΙΑΤΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ;

του Αλβέρτου Αϊνστάιν*

(...) Αναρίθμητες φωνές έχουν ισχυριστεί εδώ και καιρό ότι η ανθρώπινη κοινωνία περνάει κρίση, ότι η σταθερότητά της έχει κλονιστεί σοβαρά. Χαρακτηριστικό αυτής της κατάστασης είναι ότι τα άτομα νοιώθουν αδιάφορα ή ακόμα και εχθρικά απέναντι στην ομάδα, μικρή ή μεγάλη, στην οποία ανήκουν. Και για να κάνω σαφέστερο αυτό που εννοώ, ας μου επιτραπεί να θυμίσω μια προσωπική εμπειρία. Συζητούσα πρόσφατα με έναν έξυπνο και καλοπροαίρετο άνθρωπο την απειλή ενός ακόμα πολέμου, που κατά τη γνώμη μου, θα έθετε σε σοβαρό κίνδυνο την επιβίωση του ανθρώπινου είδους, και έκανα την παρατήρηση ότι μόνο μια υπερεθνική οργάνωση θα προσέφερε προστασία από αυτό τον κίνδυνο. Τότε ο επισκέπτης μου, πολύ ήρεμα και ψυχρά, μου είπε: «Γιατί είστε τόσο βαθιά αντίθετος στην εξαφάνιση της ανθρώπινης φυλής;»

Είμαι βέβαιος ότι μόλις πριν από έναν αιώνα κανείς δεν θα έλεγε κάτι τέτοιο με τόση ανεμελιά. Πρόκειται για μια δήλωση ενός ανθρώπου που προσπάθησε μάταια να βρει την εσωτερική του ισορροπία και έχασε λίγο ή πολύ κάθε ελπίδα να το πετύχει. Πρόκειται για την έκφραση της επώδυνης μοναξιάς και απομόνωσης από την οποία υποφέρουν τόσοι άνθρωποι στις μέρες μας. Ποια είναι η αιτία; Υπάρχει διέξοδος;

Είναι μεν εύκολο να μπαίνουν τέτοια ερωτήματα, αλλά είναι δύσκολο να απαντηθούν με μια κάποια σιγουριά. Θα το προσπαθήσω, όσο καλύτερα μπορώ, παρόλο που έχω πλήρη συνείδηση του γεγονότος ότι τα αισθήματα και οι προσπάθειές μας είναι συχνά αντιφατικές και ομιχλώδεις και ότι δεν μπορούν να εκφραστούν με απλές και εύκολες διατυπώσεις.

Ο άνθρωπος είναι ταυτόχρονα ον μοναχικό και κοινωνικό. Ως μοναχικό ον, προσπαθεί να προστατεύσει τη δικιά του ύπαρξη καθώς και την ύπαρξη εκείνων που του είναι πιο κοντά, να ικανοποιήσει τις προσωπικές του επιθυμίες, και να αναπτύξει τις έμφυτες δεξιότητές του. Ως κοινωνικό ον, επιδιώκει να κερδίσει την αναγνώριση και τη στοργή των άλλων ανθρώπινων όντων, να μοιραστεί τις χαρές τους, να τα

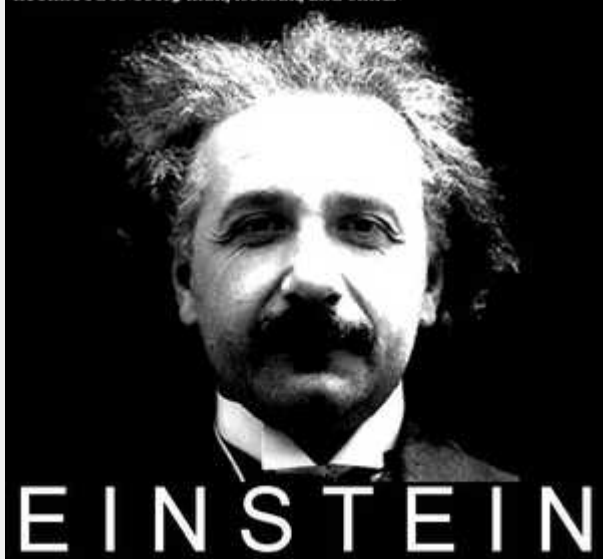
παρηγορήσει στις λύπες τους, και να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής τους. Μόνο η ύπαρξη αυτών των διαφορετικών, συχνά αλληλοσυγκρουόμενων, επιδιώξεων αναδεικνύει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του ανθρώπου, και ο συγκεκριμένος συνδυασμός τους ορίζει πόσο ένα άτομο μπορεί να πετύχει την εσωτερική του ισορροπία και πόσο μπορεί να συμβάλει στην ευτυχία της κοινωνίας. Δεν αποκλείεται η δύναμη αυτών των δυο ροπών να ορίζεται από την κληρονομικότητα. Όμως, η προσωπικότητα που τελικά αναδύεται διαμορφώνεται κατά πολύ από το περιβάλλον μέσα στο οποίο ένας άνθρωπος τυχαίνει να βρεθεί κατά την ανάπτυξή του, από τις δομές της κοινωνίας στην οποία μεγαλώνει, από την παράδοση αυτής της κοινωνίας, και από την αποτίμηση ιδιαίτερων ειδών συμπεριφοράς. Για το κάθε ανθρώπινο ον, η αφηρημένη έννοια «κοινωνία» σημαίνει το συνολικό άθροισμα των άμεσων και έμμεσων σχέσεων του τόσο με τους ανθρώπους της εποχής του όσο και με εκείνους των προηγούμενων γενεών. Το άτομο είναι ικανό να σκέφτεται, να αισθάνεται, να προσπαθεί, και να εργάζεται από μόνο του. Αλλά εξαρτάται τόσο πολύ από την κοινωνία –στην φυσική, διανοητική και συναισθηματική του ύπαρξη- ώστε να είναι αδύνατο να το σκεφτούμε ή να το κατανοήσουμε έξω από το πλαίσιο της κοινωνίας. Είναι η «κοινωνία» που εφοδιάζει τον άνθρωπο με τρόφιμα, ρούχα, με ένα σπίτι, με τα εργαλεία της δουλειάς, με γλώσσα, με τις μορφές σκέψης, και με το μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου της. Η ζωή του γίνεται δυνατή μέσω της εργασίας και των επιτευγμάτων των πολλών εκατομμυρίων παρόντων και προηγούμενων συνανθρώπων του που όλοι τους κρύβονται πίσω από τη λεξούλα «κοινωνία».

(...) Αν αναρωτηθούμε πώς η δομή της κοινωνίας και η πολιτισμική συμπεριφορά του ανθρώπου μπορούν να αλλάξουν ώστε να κάνουμε την ανθρώπινη ζωή όσο γίνεται πιο ικανοποιητική, θα πρέπει να έχουμε συνεχώς συνείδηση του γεγονότος ότι υπάρχουν ορισμένες συνθήκες που δεν είμαστε σε θέση να μεταβάλλουμε. Όπως προαναφέραμε, η βιολογική φύση του ανθρώπου, εξαιτίας όλων των πρακτικών λόγων, δεν μπορεί να αλλάξει. Επιπλέον, οι τεχνολογικές και δημογραφικές εξελίξεις των τελευταίων λίγων αιώνων δημιούργησαν συνθήκες που θα παραμείνουν σε ισχύ. Σε σχετικά πυκνοκατοικημένους πληθυσμούς και με δεδομένα τα αγαθά που είναι απαραίτητα για τη συνέχιση της επιβίωσής τους, είναι εντελώς απαραίτητος ο ακραίος καταμερισμός εργασίας και ένας εξαιρετικά συγκεντρωτικός παραγωγικός μηχανισμός. Έχουν παρέλθει οριστικά οι καιροί –που, κοιτώντας πίσω, φαίνονται τόσο ειδυλλιακοί- όταν τα άτομα ή σχετικά μικρές ομάδες μπορούσαν να είναι εντελώς αυτάρκεις. Είναι μόνο μικρή υπερβολή να πούμε ότι η ανθρωπότητα αποτελεί τώρα μια πλανητική κοινότητα παραγωγής και κατανάλωσης.

Έφτασα τώρα στο σημείο όπου μπορώ να ορίσω εν συντομία τι αποτελεί την ουσία της κρίσης των καιρών μας. Αφορά τη σχέση του ατόμου με την κοινωνία. Το άτομο έχει συνειδητοποιήσει περισσότερο από ποτέ άλλοτε την εξάρτησή του από την κοινωνία. Όμως, δεν βιώνει αυτή την εξάρτηση σαν κάτι θετικό, σαν ένα οργανικό δεσμό, σαν μια προστατευτική δύναμη, αλλά μάλλον σαν μιαν απειλή στα φυσικά του δικαιώματα, ή ακόμα και στην οικονομική του ύπαρξη. Επιπλέον, η θέση του στην κοινωνία είναι τέτοια ώστε οι εγωιστικές επιδιώξεις του να οξύνονται συνεχώς, ενώ οι κοινωνικές του επιδιώξεις, που είναι από τη φύση τους πιο αδύναμες, να επιδεινώνονται προοδευτικά. Όλα τα ανθρώπινα όντα, όποια κι αν είναι η θέση τους στην κοινωνία, υποφέρουν από αυτή τη διαδικασία επιδείνωσης. Φυλακισμένα, χωρίς να το ξέρουν, του ίδιου του εγωισμού τους, αισθάνονται ανασφαλή, μοναχικά και στερημένα από την αφεγή, απλή και ανεπιτήδευτη απόλαυση της ζωής. Ο άνθρωπος μπορεί να βρει το νόημα της -σύντομης και επικίνδυνης καθώς είναι- ζωής μόνο αφιερώνοντας τον εαυτό του στην κοινωνία.

Η οικονομική αναρχία της καπιταλιστικής κοινωνίας όπως αυτή υπάρχει σήμερα είναι, κατά τη γνώμη μου, η αληθινή πηγή του κακού. Βλέπουμε μπροστά μας μια τεράστια κοινότητα παραγωγών τα μέλη της οποίας αγωνίζονται ασταμάτητα να στερήσουν το ένα το άλλο από τα προϊόντα της συλλογικής τους εργασίας -όχι με τη βία, αλλά μάλλον εφαρμόζοντας πιστά νόμιμα εγκαθιδρυμένους κανόνες. Σε σχέση με αυτό, είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι τα παραγωγικά μέσα -δηλαδή, η συνολική παραγωγική ικανότητα που χρειάζεται για να παραχθούν καταναλωτικά αγαθά όπως και επιπρόσθετα κεφαλαιουχικά αγαθά- μπορεί νόμιμα να είναι, και κατά κύριο λόγο είναι, ιδιωτική ιδιοκτησία ατόμων.

"I am convinced there is only ~~one~~ way to eliminate these grave evils, namely through the establishment of a socialist economy, accompanied by an educational system which would be oriented toward social goals. In such an economy, the means of production are owned by society itself and are utilized in a planned fashion. A planned economy, which adjusts production to the needs of the community, would distribute the work to be done among all those able to work and would guarantee a livelihood to every man, woman, and child."

Για να απλουστεύσω, στη συζήτηση που ακολουθεί θα αποκαλώ «εργάτες» όλους εκείνους που δεν μετέχουν στην ιδιοκτησία των παραγωγικών μέσων -παρόλο που αυτό δεν αντιστοιχεί πλήρως στη συνήθη χρήση του όρου. Ο ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής είναι σε θέση να αγοράζει την εργατική δύναμη του εργάτη. Χρησιμοποιώντας τα παραγωγικά μέσα, ο εργάτης παράγει νέα αγαθά που γίνονται ιδιοκτησία του κεφαλαιοκράτη. Το ουσιώδες σημείο αυτής της διαδικασίας είναι η σχέση μεταξύ αυτού που ο εργάτης παράγει και αυτού με το οποίο πληρώνεται, πράγματα που μετρώνται και τα δυο με όρους πραγματικής αξίας. Στην περίπτωση που η σύμβαση εργασίας είναι «ελεύθερη», αυτό που αποκομίζει ο εργάτης καθορίζεται όχι από την πραγματική αξία των αγαθών που παράγει, αλλά από τις ελάχιστες ανάγκες του και τις απαιτήσεις των καπιταλιστών για εργασιακή εξουσία σε σχέση με τον αριθμό των εργατών που ανταγωνίζονται για θέσεις εργασίας. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι ακόμα και στη θεωρία η πληρωμή του εργάτη δεν καθορίζεται από την αξία του προϊόντος του.

Το ιδιωτικό κεφάλαιο τείνει να συγκεντρωθεί σε μερικά χέρια, εν μέρει εξαιτίας του ανταγωνισμού μεταξύ των καπιταλιστών, και εν μέρει επειδή η τεχνολογική ανάπτυξη και η αύξηση του καταμερισμού εργασίας ενθαρρύνουν τη δημιουργία μεγαλύτερων παραγωγικών μονάδων σε βάρος των μικρότερων. Το αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων είναι μια ολιγαρχία ιδιωτικού κεφαλαίου η τεράστια δύναμη της οποίας δεν είναι δυνατό να ελεγχθεί ουσιαστικά ακόμα και από μια δημοκρατικά οργανωμένη πολιτική κοινωνία. Αυτό αληθεύει επειδή τα μέλη των νομοθετικών οργάνων επιλέγονται από πολιτικά κόμματα, που χρηματοδοτούνται σε πολύ μεγάλο βαθμό ή έστω επηρεάζονται από ιδιωτικούς καπιταλιστές που, για πρακτικούς λόγους, διαχωρίζουν το εκλογικό σώμα από το κοινοβούλιο. Η συνέπεια είναι ότι οι εκπρόσωποι του λαού ντε φάκτο δεν υπερασπίζονται τα συμφέροντα των μη προνομιούχων τμημάτων του πληθυσμού. Επιπλέον, υπό τις παρούσες συνθήκες, οι ιδιωτικοί κεφαλαιοκράτες αναπόφευκτα ελέγχουν, άμεσα ή έμμεσα, τις κύριες πηγές πληροφόρησης (τύπος, ραδιόφωνο, εκπαίδευση). Είναι λοιπόν εξαιρετικά δύσκολο, και σε πολλές περιπτώσεις σχεδόν αδύνατο, για τον εξατομικευμένο πολίτη να οδηγηθεί σε αντικειμενικά συμπεράσματα και να κάνει έξυπνη χρήση των πολιτικών δικαιωμάτων του.

Η κατάσταση που επικρατεί στην οικονομία που βασίζεται στην ιδιωτική ιδιοκτησία του κεφαλαίου χαρακτηρίζεται λοιπόν από δυο κύριες αρχές: πρώτον, τα παραγωγικά μέσα (κεφάλαιο) κατέχονται ιδιωτικώς και οι κάτοχοι τα κάνουν ό,τι θέλουν. Δεύτερον, η σύμβαση εργασίας είναι ελεύθερη. Φυσικά,

δεν υπάρχει πούρα καπιταλιστική κοινωνία με αυτή την έννοια. Ειδικότερα, πρέπει να αναφέρουμε ότι οι εργάτες, μέσα από μακρόχρονους και σκληρούς πολιτικούς αγώνες, έχουν πετύχει να εξασφαλίσουν μια κάπως βελτιωμένη μορφή «ελεύθερης σύμβασης εργασίας» για ορισμένες κατηγορίες εργατών. Όμως, εξεταζόμενη ως ένα σύνολο, η σημερινή οικονομία δεν διαφέρει και πολύ από τον «πούρο» καπιταλισμό.

Η παραγωγή γίνεται για το κέρδος, όχι για τη χρήση της. Δεν υπάρχει πρόνοια ότι όλοι εκείνοι που είναι ικανοί και πρόθυμοι να εργαστούν θα είναι πάντα σε θέση να βρίσκουν εργασία. Ο «στρατός των ανέργων» υπάρχει σχεδόν πάντα. Ο εργάτης φοβάται συνεχώς μην χάσει τη δουλειά του. Μια και οι άνεργοι και οι κακοπληρωμένοι εργάτες δεν δημιουργούν μια επικερδή αγορά, η παραγωγή καταναλωτικών αγαθών περιορίζεται, και η συνέπεια είναι μεγάλα δεινά. Η τεχνολογική πρόοδος οδηγεί συχνά σε ακόμα μεγαλύτερη ανεργία παρά στη μείωση του φόρτου εργασίας για όλους. Το κίνητρο του κέρδους, σε συνδυασμό με τον ανταγωνισμό μεταξύ των καπιταλιστών, ευθύνεται για την αστάθεια στη συσσώρευση και στη χρήση του κεφαλαίου, που οδηγεί σε όλο και πιο σοβαρές υφέσεις. Ο απεριόριστος ανταγωνισμός οδηγεί σε τεράστια σπατάλη εργασίας, καθώς και στον ακρωτηριασμό της κοινωνικής συνείδησης των ατόμων, που ανάφερα προηγουμένως.

Είναι αυτός ο ακρωτηριασμός των ατόμων που θεωρώ ως το χειρότερο κακό του καπιταλισμού. Ολάκερο το εκπαιδευτικό μας σύστημα υποφέρει από αυτό το κακό. Εμφυσούν στον σπουδαστή την υπερβολικά ανταγωνιστική συμπεριφορά, προπονώντας τον στη λατρεία της επίκτητης επιτυχίας ως προετοιμασίας για τη μελλοντική του καριέρα.

Είμαι πεπεισμένος ότι υπάρχει μόνον ένας τρόπος για να εξαιρεθούν αυτά τα σοβαρά κακά, καθαρά και ξάστερα μέσα από την εγκαθίδρυση μιας σοσιαλιστικής οικονομίας, που θα συνοδεύεται από ένα εκπαιδευτικό σύστημα προσανατολισμένο προς κοινωνικούς στόχους. Σε μια τέτοια οικονομία, τα παραγωγικά μέσα είναι ιδιοκτησία της ίδιας της κοινωνίας και χρησιμοποιούνται με σχεδιασμένο τρόπο. Μια σχεδιασμένη οικονομία, που προσαρμόζει την παραγωγή στις ανάγκες της κοινότητας, θα διανέμει την απαιτούμενη εργασία μεταξύ όλων εκείνων που είναι ικανοί να εργάζονται και θα εξασφαλίζει τα προς το ζειν σε κάθε άνδρα, γυναίκα και παιδί. Η εκπαίδευση του ατόμου, πέρα από την ανάπτυξη των έμφυτων ικανοτήτων του καθενός, θα προσπαθεί να αναπτύξει το αίσθημα ευθύνης απέναντι στους συνανθρώπους μας αντί να υμνεί την εξουσία και την επιτυχία, όπως γίνεται στη σημερινή κοινωνία μας.

Ωστόσο, είναι αναγκαίο να θυμόμαστε ότι η σχεδιασμένη οικονομία δεν είναι ακόμα ο σοσιαλισμός. Μια σχεδιασμένη οικονομία μπορεί να συνοδεύεται από την απόλυτη υποδούλωση του ατόμου. Η επίτευξη του σοσιαλισμού απαιτεί την επίλυση μερικών πολύ δύσκολων κοινωνικο-πολιτικών προβλημάτων: πώς είναι δυνατό, με δεδομένη την τρομακτική συγκέντρωση πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, να αποτραπεί η γραφειοκρατία από το να γίνει παντοδύναμη και αλαζονική; Πώς μπορούν να προστατευθούν τα δικαιώματα του ατόμου και κατ'επέκταση, πώς μπορεί να εξασφαλισθεί ένα δημοκρατικό αντίβαρο στην εξουσία της γραφειοκρατίας;

Στη σημερινή μεταβατική εποχή είναι ύψιστης σημασίας η διαφάνεια για τους στόχους και τα προβλήματα του σοσιαλισμού. Επειδή, υπό τις παρούσες συνθήκες, η ελεύθερη και ανεμπόδιστη συζήτηση αυτών των προβλημάτων έχει φτάσει να γίνει ένα πανίσχυρο ταμπού, θεωρώ ότι η ίδρυση αυτού του περιοδικού συνιστά μια σπουδαία υπηρεσία κοινής ωφέλειας.

*** Το παραπάνω κείμενο γράφτηκε αρχικά για το πρώτο τεύχος του Monthly Review (Μάης 1949).**

contra-xreos.gr